

Glorioses jornades de juliol. Cent anys d'una revolta antimilitarista

En el centenari de la Setmana Tràgica, recuperem aquest article de Jordi Martí Font sobre la revolta ocorreguda entre el 26 de juliol i el 2 d'agost de 1909 | «Què va passar a Barcelona ara fa cent anys? Què va abocar les masses de gent a cremar escoles religioses, esglésies i convents?»

Barricada amb un tramvia bolcat durant les primeres hores de la revolta al barri de Gràcia de Barcelona

Què va passar a Barcelona ara fa cent anys? Què va abocar les masses de gent a cremar escoles religioses, esglésies i convents? L'anomenada Setmana Tràgica va ser una revolta contra l'església? Una revolució? Una crema de convents per part de barcelonins embogits? Els "multitudinaris assassinats de capellans" van ser la causa d'aquest adjectiu aplicat a aquella setmana de juliol? Què va fer Ferrer i Guàrdia per merèixer la mort?

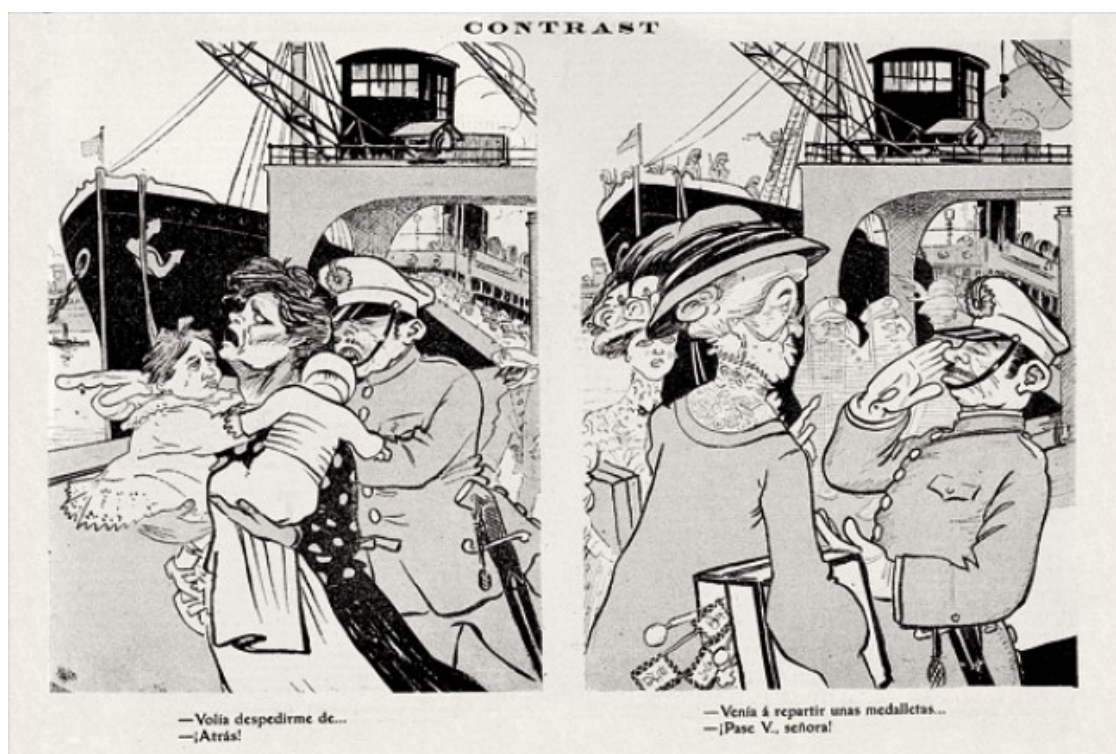
De la vaga general a la revolta popular

El 9 de juliol, un atac dels resistents marroquins contra el ferrocarril de la Sociedad Norteafricana va ocasionar la mort de diversos treballadors. La repressió posterior va encendre el foc d'una veritable guerra al nord d'Àfrica per a la qual l'Exèrcit espanyol no estava prou preparat ni ho arribaria a estar mai. L'11 de juliol, el govern de Maura va anunciar la mobilització de 20.000 reservistes per a un servei obligatori i actiu al Marroc. Tothom sabia ben clar què volia dir allò per a les classes populars. El mateix dia 11 van començar les protestes, la intensitat de les quals va anar augmentant a mesura que arribaven notícies i rumors sobre les derrotes que patia l'Exèrcit espanyol en la campanya colonial.

La premsa republicana, tant el diari catalanista i d'esquerres *El Poble Català* que dirigia Antoni Rovira i Virgili com el lerrouxista *El Progreso*, feia dies que s'havia pronunciat clarament en contra de noves aventures colonials i en contra de l'enviament de tropes al Marroc. No era estranya la seva posició, ja que tot el moviment republicà, anarquista i part del catalanista (cal

recordar que la Lliga Regionalista no segueix aquest camí) eren radicalment antimilitaristes. En aquest cas, però, també cal tenir en compte l'actitud dels socialistes del PSOE, que s'oposaven al colonialisme espanyol i, per tant, a la guerra al Marroc sense posar en dubte l'exèrcit que l'havia de portar a terme.

El diumenge 18 de juliol, enmig d'aquest clima de *No a la guerra*, un batalló de reservistes va recórrer Barcelona camí del port per embarcar cap a Àfrica. Una multitud s'havia congregat al port i allí unes dames de l'aristocràcia van fer la seva bona obra del dia repartint medalles, escapularis i tabac entre els soldats. La burla que aquesta imatge suposava va escalfar els ànims dels congregats i es van produir els primers aldarulls. A l'opuscle *La revolución de Barcelona* Josep Comaposada explica la indignació dels soldats en veure les «empingorotadas señoras que repartían escapularios y otras baratijas a los muchachos, no pocos de los cuales los echaron al agua desde la cubierta del mismo vapor que había de conducirlos a Melilla».

Vinyeta crítica apareguda a 'La Campana de Gràcia', el 24 de juliol de 1909

La nit del 18 al 19 de juliol, els rifenys van causar noves baixes a l'exèrcit d'ocupació. La revolta ja no era només això sinó que havia esdevingut una autèntica guerra oberta. La notícia que hi havia hagut prop de 300 baixes va arribar a la Península el dimarts dia 20 i, com a conseqüència, a Madrid es van produir xocs violents entre els manifestants i la policia. El dimecres dia 21, a Terrassa, 6.000 obrers es van reunir en un míting-assemblea contra la guerra organitzat per socialistes i anarquistes, i en el qual ja es barrejava l'antimilitarisme amb l'anticlericalisme. Els obrers que hi van prendre la paraula es van pronunciar «contra el envío a la guerra de ciudadanos útiles a la producción, en general, indiferentes al triunfo de la cruz sobre la media luna, cuando se podían formar regimientos de curas y de frailes que, además de estar directamente interesados en el éxito de la religión católica, no tienen familia, ni hogar, ni son de utilidad alguna al país».

El 22 de juliol, el governador civil de Barcelona, Ángel Ossorio y Gallardo, prohibeix les manifestacions i incomunica Barcelona amb Madrid. El ministre de Governació, Juan de la Cierva, prohibeix els mítings i les manifestacions, alhora que ordena que es detingui tot aquell que protesti públicament. El dia 23, Solidaritat Obrera anuncia que declararà la vaga general contra la guerra el dilluns 26 de juliol. Malgrat l'anunci, la central obrera i llibertària no assumirà la direcció del moviment. Cal tenir en compte que, en aquell moment, arran d'una llei aprovada el 1855, es podia estar exempt del servei militar amb el pagament d'una indemnització de 1.500 pessetes de l'època. Si es pagaven, una altra persona ocupava la plaça del soldat cridat a quintes. Les 1.500 pessetes suposaven un salari complet d'un obrer de l'època, per la qual cosa anar a morir a la guerra esdevenia una qüestió de classe.

Soldat a cavall mirant un tramvia bolcat durant la Setmana Tràgica de 1909 a Barcelona

El 24 de juliol es va crear el comitè de vaga, format pel socialista reusenc Antoni Fabra i Ribas, el sindicalista Miquel Villalobos Moreno i l'anarquista Francesc Miranda. Solidaritat Obrera decideix no anar sola a la vaga, i això farà que l'organització obrera tampoc no s'atreveixi a posar-se al capdavant de la protesta quan es radicalitza i que el comitè de vaga no sigui mai ni un ens dirigent ni un ens coordinador. La migradesa de la força de l'organització obrera -que es trobava a les seves beceroles, ja que s'havia creat el 3 d'agost de 1907- i la força creixent del Partit Radical de Lerroux sembla que en van ser les causes.

Alejandro Lerroux havia basat la seva popularitat entre les classes populars en un discurs radical alhora que demagògic, dirigit contra l'església i el catalanisme. Durant les jornades de juliol, Lerroux no era a Barcelona i, per tant, no podem saber si la seva retòrica s'hauria concretat en alguna cosa o hauria quedat en res. Una de les aproximacions al personatge que més m'agrada és la que inclou l'historiador Joaquim Ferrer a *Lairet* (1880-1920) i que cita Dolores Marín a *La Semana Trágica*: «El catalanismo en las elecciones de 1889 consiguió todos los puestos. A partir de aquí corrió la alarma del gobierno de Madrid. Quien se inquieta principalmente es Segismundo Moret, figura decisiva en esta cuestión. (...) La idea maquiavélica de Moret fue la de enviar a estas masas -las de Barcelona- un líder de singulares dotes políticas, un líder que naturalmente no podía ser monárquico, sino un republicano que levantara en Barcelona, de la manera que fuera, una bandera española: Lerroux. A la objeción de los otros políticos, de que aquello aumentaba

el poder de los republicanos, Moret respondía que esta prevención resultará fundamentada sólo en Cataluña, pero no en el resto del país, con lo cual como máximo sólo aumentaría en veinte diputados la representación republicana en el Parlamento, pero a cambio de conseguía salvar a Cataluña para España. En efecto, facturado por Moret, Lerroux llegó a Barcelona con un maletín, solo con el traje que llevaba y una muda de camisa. Todos los meses recibía del fondo de reptiles del Ministerio de la Gobernación 5.000 pesetas y en ocasiones extraordinarias hasta 20.000, cumpliendo religiosamente el compromiso con todos los gobiernos de la época».

El diumenge 25 de juliol, segons explica Josep Benet, va ser un dia de preparatius. Es van transmetre missatges i es van fer reunions amb els delegats obrers arribats d'arreu a la recerca de consignes i notícies. Un dels protagonismes més comentats i discutits, per la seva inexistència, és el que hauria pogut tenir Solidaritat Obrera davant d'un fet que, si bé formalment va començar com a vaga general, no es van desenvolupar com a tal. La Unió Local de Societats Obreres de Barcelona-Solidaritat Obrera s'havia creat el 1907. Aquell any, el 25 de juliol, s'havia publicat un manifest signat per 36 societats obreres i dirigit a tots els treballadors. La constitució formal de La Unió va tenir lloc el 3 d'agost del mateix 1907. Dos mesos després, va començar a publicar un periòdic amb el mateix nom. Un any més tard, el setembre de 1908, es va transformar en Federació Regional de Catalunya. L'organització era sindicalisme pur, organitzada al voltant de demandes immediates i dels convenis col·lectius. En un principi, el sindicat es va declarar lliure de cap ascendència política, i també de marxisme i anarquisme. Ben aviat, però, Solidaritat Obrera va estar sota control anarquista, seguint el model de sindicalisme revolucionari de la CGT francesa. El 13 de juny de 1909, el congrés de la Federació Obrera havia votat unànimement per la tàctica de la vaga general «depenent de les circumstàncies».

Barricada al barri de Gràcia de Barcelona

El 26 de juliol comença la vaga general contra la guerra. La vaga havia de ser de 24 hores, però la presència al carrer de grups de gent que recorria la ciutat amunt i avall sense parar va fer que no s'acabés en un dia i el governador militar de Barcelona, el capità general De Santiago, va declarar l'estat de guerra i va treure l'exèrcit al carrer contra els manifestants. Tot i que al matí tot havia transcorregut sense violència, sembla ser que la presència dels tramvies al carrer, com a conseqüència de la nul·la organització sindical dels treballadors del sector, havia escalfat els ànims

dels grups de manifestants, que havien descarregat la ira contra els tramvies. És destacable la presència de dones i infants en els incidents. Elles, en la majoria dels casos, amb un llacet blanc com a símbol de la seva oposició a la guerra.

S'aixequen barricades, hi ha enfrontaments violents entre els obrers i els militars, sobretot la Guàrdia Civil, i la vaga s'estén a altres localitats com Sabadell, Montblanc, Sant Feliu de Llobregat, Igualada, Alcoi, València, Valls, Palafrugell, Terrassa, Reus, Badalona, Granollers, Vilanova i la Geltrú, Mataró, Sitges, etcètera. Tot i així, és en alguns barris barcelonins com Poble Nou, Sants, Gràcia, les Corts o Drassanes on es produeixen els enfrontaments més violents i continuats. Al migdia, el govern declara l'estat de guerra amb l'oposició del governador civil Ossorio y Gallardo, que presenta la dimissió. Ràpidament, els vaguistes passen a atacar els edificis religiosos, que era on menys resistència podien trobar. Alhora, representaven el poder que volien combatre i que, igual que els demanava submissió, els enviava a morir escorxats a l'Àfrica per uns interessos econòmics d'una elit que tenia vincles de tot tipus amb l'Església.

El convent de les Jerònimes després de la crema

Tot i que la crema de convents i esglésies es generalitza i es produeixen escenes macabres que esdevenen símbol dels esdeveniments, com l'exposició de mòmies de monges a la porta dels convents (atribuïbles als rumors populars que parlaven de les tortures a què eren sotmeses les dones que vivien als convents), en tots els dies de revolta només s'assassinaren tres religiosos. Aquesta dada és significativa, ja que és a partir d'ella que podem afirmar que, si bé la violència de la revolta va dirigida contra l'Església com a institució, els seus membres com a individus reben una minúscula part de la violència desfermada, un fet radicalment diferent a la revolució de 1936.

S'arriben a aixecar fins a 250 barricades, s'assalten les armeries i, en algunes topades, els soldats no desapareixen, cosa que sí que fan els guàrdies de seguretat. Els 14.000 soldats de la guarnició de Barcelona són mobilitzats. Pere Coromines, l'intel·lectual d'esquerres i catalanista, simpatitzant de les idees anarquistes durant bona part de la seva joventut i pare del filòleg Joan Coromines, descriu a *Diàries i records* com va viure les jornades. Del dia 26, en diu que «jo no crec en l'organització. És un sentiment general el que ha mogut tothom a la protesta. Els que van

pels carrers decidits a tot són les dones, els reclutes i els de les primeres reserves. Aquesta gent no tem ni la mort. Perquè, entre morir a Melilla i morir aquí, prefereixen morir a la vora de casa. A l'anar a dormir he vist soldats de cavall per la Gran Via, que enraonaven amigablement amb els paisans».

El dimarts 27 de juliol a la nit, la revolta de Barcelona va prendre el caire més clarament anticlerical, amb la crema d'edificis religiosos de tot tipus (esglésies, escoles, convents, etc.), i perd el potencial revolucionari perquè no fa front al poder directament i queda com un dels seus representants. A Drassanes, s'ataca la comissaria i només a indrets com Gràcia, on l'organització obrera és prou potent, la lluita es desenvolupa directament contra l'exèrcit, la policia i la Guàrdia Civil, un dels cossos militars més directament implicats en la repressió d'aquells dies i que va veure com les seves casernes també eren atacades pels insurgents.

Segons la historiadora Joan Connelly Ullman, en el seu estudi ja clàssic sobre els fets, *La Semana Trágica*, el fet de calar foc als edificis religiosos va ser una sortida buscada pels lerrouxistes i triada per enganyar els obrers més radicals i evitar que duguessin a terme una veritable revolució social. Coromines diu que «aquella fou la crema de convents. Segons diuen, els incendiaris eren petits grups de vuit a deu persones, que es reunien al so de pitos i campanes» i que «en general, el públic aplaudia la crema i els veïns feien recular els bombers, quan volien apagar els focs». El dimecres 28 de juliol, s'assalta la Caserna de Veterans i s'aconsegueixen armes, però els revoltats continuen atacant edificis religiosos enlloc de bancs, fàbriques i casernes. El tinent general publica un ban que prohibeix cridar cap consigna.

Il·lustració de l'assalt a la Caserna dels Veterans a 'La Actualidad', el 26 de juliol de 1910

Coromines explica com, amb un grup de mòmies desenterrades, «es va formar una processó. Una d'elles la duien en la caixa pròpia, altres sobre fustes, alguna sencera a la mà o sobre un llençol». La revolta canvia d'intencions i Coromines diu que «casi bé ja no es parla de Melilla ni dels reclutes: la revolució pren un aire francament radical. Ni el socialisme ni l'anarquisme tenen res que veure amb el moviment, que només va contra els convents i les esglésies».

El dijous 29 de juliol, es mantenen els enfrontaments a bona part de la ciutat i l'exèrcit rep reforços

de València, Saragossa, Pamplona i Burgos. L'exèrcit ocupa el Poble Nou i aconsegueix el control de Drassanes. Tercera nit d'incendis provocats. Coromines comenta els rumors que corren entre la gent quan diu que «la fantasia popular diu que són els capellans, els frares i els carlins els que tiren. Amb una lògica que comença a fer por se'ls acusa d'excitar la ràbia a les tropes perquè aquestes accentuïn la repressió contra els revolucionaris». El divendres 30 de juliol, arriben més tropes des de Tortosa i València. Es comencen a veure els primers símptomes del final de la revolta: es restableix la circulació pel centre de la ciutat i s'encén l'enllumenat públic en algunes zones. Moltes de les barricades construïdes són abandonades. A la nit, encara és destruït per les flames el convent de les Dominiques, a Horta.

El darrer dia de revolta, que no de revolució, Pere Coromines explica que algunes de les històries que la gent conta i que ell ha presenciats són pures invencions perquè ell sap la veritat, pel que no s'acaba de creure molts dels relats que la gent li fa de coses que no pot constatar. Coromines conclou que «tots aquests dies m'he pogut fer una idea de com la por i la vanaglòria activen la invenció de l'home. Un urbano em deia l'altra matinada que a la Rambla els soldats marxaven per sota els balcons apuntant enlaire i jo, que vaig passar-hi al cap de pocs minuts, no hi vaig veure ni un soldat ni un guàrdia civil. (...) Es veu que d'aquí a una setmana les llegendes més fantàstiques seran contades amb el mateix aplom que si fossin veritat».

Dones, homes i nens van participar en la construcció de barricades durant la Setmana Tràgica a Barcelona

El dissabte 31 de juliol, més de 10.000 soldats prenen la ciutat i tornen a funcionar el telèfon i el telègraf. Comença la neteja dels carrers i el desmantellament de les barricades, que estaven abandonades des del dia anterior. Malgrat la tranquil·litat general, encara hi ha trets, tot i que ja no grans enfrontaments. La nit anterior ja va ser de gairebé total tranquil·litat i, tot i que encara no hi havia premsa, sí que es van restablir els transports i es van obrir els edificis municipals. El diumenge 1 d'agost es restableix el funcionament dels tramvies i es publica un ban de l'alcalde que anuncia que l'endemà reobrirà el comerç. Apareix un primer balanç de víctimes i se celebren misses a les esglésies que no han estat cremades. L'anomenada Setmana Tràgica s'acaba i comença una repressió que s'aprofitarà per tornar a fer net als moviments socials que posaven en qüestió el poder del moment.

Coromines, que ja havia patit la repressió que va envoltar el Procés de Montjuïc, recorda en els seus diaris: «No tinc de penedir-me de res. No he fet cap acte del qual m'hagi d'avergonyar. Algun diari ha parlat de que volien agafar-me, un periodista m'ha dit que estava a la llista dels deportats». En una carta dirigida a Amadeu Vives, Coromines li resumeix les jornades dient que «el dilluns es va començar per una protesta contra la guerra, cridant 'viva els soldats'. Però la nit mateixa es va girar la cosa cap a la crema de convents" i "el poble, quasi per unanimitat, va trobar bé la protesta el primer dia. Després, la crema dels edificis religiosos va separar de la protesta els carlins i els conservadors». «No creguis lo que diuen de robos, violacions i assassinats dels revolucionaris. Als maristes de Sant Martí els van atacar perquè tiraven. A tot arreu les persones han sigut respectades, i fins tractades amb consideració. Els robos els han fet els granujas i el veïnat, però no els revolucionaris. Les violències són històries per adormir-s'hi dret. En canvi la repressió ha sigut horrible».

L'incendi dels Escolapis al barri de Sant Antoni de Barcelona

El dilluns 2 d'agost, tothom va tornar a la feina i els burgesos van pagar la setmanada a tothom. El PSOE, que havia anunciat una vaga general a tot l'Estat, no la va convocar i les primeres notícies referents a la revolta a la premsa espanyola parlaven d'una revolta separatista, una estratègia convenientment apamada per tal que el proletariat de la resta de l'Estat no donés suport als revoltats de Barcelona. Aquesta era una estratègia del ministre Juan de la Cierva, que va tenir un cert èxit. El mateix Manuel Buenacasa, a El movimiento obrero español, en fa una valoració en aquest sentit, tot i que precisant-la quan diu que «si las otras regiones de España no secundaron el movimiento de Cataluña fue ante todo por su desconocimiento real de lo que en ésta ocurría. El Gobierno de Maura tuvo buen cuidado y empeño en ilustrar a su manera al pueblo español, haciéndole creer que lo ocurrido en Catalunya era una movimiento separatista y criminal. No dejaremos de manifestar también que los trabajadores del resto de España - muchos enterados de la verdadera realidad- no tenían los arrestos, el empuje y el influjo de sus hermanos catalanes». Als Països Catalans, el lloc on més importància va tenir la revolta va ser a Sabadell, on es va assaltar l'Ajuntament i es va proclamar la República.

Balanç i repressió

El balanç final de les jornades de juliol resulta molt aclaridor alhora que sorprenent si ens referim

als tòpics estesos per les valoracions populars que se n'han fet, de forma completament interessada. Segons Josep Termes, el balanç de víctimes mortals va ser de dos guàrdies civils (i 39 ferits), tres militars (i 27 ferits) i 82 civils (amb 126 ferits). Hi va haver més de 200 desterrats, la majoria anarquistes i republicans (entre ells, Anselmo Lorenzo o Teresa Claramunt) i cinc afusellats. El 17 d'agost es va afusellar el republicà Josep Miquel i Baró i, més endavant, Antoni Malet, Eugenio del Hoyo i Ramon Clemente. El 9 d'octubre, un consell de guerra va condemnar a mort Francesc Ferrer i Guàrdia, que va ser afusellat el 13 d'octubre.

Pel que fa a edificis cremats, van ser 27 escoles regentades per ordes religiosos, tres escoles parroquials, 14 esglésies, sis convents de monges, dos centres de patronats obrers, sis residències d'ordes religiosos masculins i nou convents d'ordes religiosos dedicats a la beneficència. Pel que fa al moviment obrer, Josep Prat ha dit que abans dels fets de juliol, Solidaritat Obrera tenia 15.000 afiliats a Catalunya i després de la repressió es va quedar amb 4.418 afiliats, el que representa una davallada importantíssima per a una organització de masses com aquesta.

També, però, cal mirar-ne les conseqüències potser no tant numèriques sinó més transcendents. A partir de la Setmana Tràgica i a com a conseqüència de l'arreglament de les diverses tendències del catalanisme amb els revoltats contra la guerra o amb els repressors, la Solidaritat Catalana rebia el seu tret de gràcia que la faria per sempre impossible. D'altra banda, la classe obrera va iniciar un procés de pèrdua progressiva de confiança en els radicals, el líder dels quals no es trobava aquells dies a Barcelona, però que l'únic que van fer va ser desviar les masses dels objectius veritablement revolucionaris. Malgrat això, en les eleccions municipals següents va guanyar encara el Partit Radical. Els obrers van tendir a l'autoorganització de la classe en una organització que, si bé a priori en va sortir tocada, en un any va esdevenir la Confederació Nacional del Treball, la CNT, l'instrument de lluita més útil que mai han tingut els obrers organitzats als Països Catalans. A nivell estatal, Antoni Maura va haver de dimitir per la crisi derivada de la Setmana Tràgica, el mateix que Coll i Pujol, l'alcalde de Barcelona. Res ja no va ser igual després d'aquella setmana.